

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ

нормативної навчальної дисципліни

підготовки студентів освітнього ступеня магістр

Спеціальність 081 Право

01 Спеціалізація: Публічна Служба

Івано-Франківськ,

2017 рік

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО:

Навчально-науковим Юридичним інститутом Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

К.ю.н., викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Пташник І.Р.

Обговорено та рекомендовано до видання Вченою радою Навчально-наукового Юридичного інституту

18 лютого, протокол № 2

ВСТУП

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Правові основи дипломатичної служби» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки Магістрів напрямку 081 Право.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є система міжнародно-правових норм і принципів, що регулюють міжнародну дипломатію, а саме особливості здійснення дипломатичної та консульської служби, встановлюють права і обов'язки осіб-дипломатів, а також методи та способи ведення дипломатичної комунікації.

Сучасний розвиток міжнародних відносин характеризується новими підходами до вирішення глобальних проблем у світі, а міжнародне співтовариство стає більш консолідованим у розв'язанні проблем і визначенні співпраці держав. Дипломатичне та консульське право, як жодна з інших галузей права, в даному аспекті має надзвичайно важливе значення, оскільки закладає підвалини розуміння історії та передумов становлення дипломатії, розвитку інституту привілеїв та імунітетів, якими на сьогодні володіють дипломатичні та консульські представники.

Також вивчення правових аспектів здійснення дипломатичної служби дозволяє проаналізувати шляхи реалізації стратегічних завдань зовнішньої політики держави, забезпечення національної безпеки, економічного процвітання, захисту інтересів держави та прав її громадян за кордоном.

Міждисциплінарні зв'язки:

Дисципліна «Правові основи дипломатичної служби» органічно пов'язана з міжнародним публічним правом, конституційним (державним) правом зарубіжних країн; конституційним, цивільним, кримінальним та іншими галузями права.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Змістовий модуль 1. «Загальна частина. Теорія та історія дипломатії. Дипломатичні представництва та консульські установи»
2. Змістовий модуль 2. «Дипломатичні відносини за участі міжнародних організацій. Методи дипломатичної комунікації».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою дисципліни «Правові основи дипломатичної служби» є ознайомлення студентів з теоретичними та практичними основами дипломатії та дипломатичної служби, з сукупністю опублікованої літератури та письмових джерел із історії дипломатії та дипломатичної служби, з практикою їх пошуку і використання, що має сприяти більш повному розумінню історії міжнародних відносин. Таким чином, метою навчальної дисципліни є аналіз та вивчення принципів та норм, які регулюють відносини між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права в сфері реалізації співпраці в різноманітних сферах через своїх представників.

Особлива увага приділяється питанням дипломатичної практики, техніці ведення дипломатичних переговорів; встановленню консульських відносин.

1.2. Завдання навчальної дисципліни «Правові основи дипломатичної служби» полягає в системному і комплексному підході до вивчення суті і змісту міжнародно-правових явищ що стосуються дотримання норм, які регулюють правила здійснення дипломатичними представництвами та консульськими установами своїх ключових функцій а повноважень.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Правові основи дипломатичної служби» є:

- роз'яснення завдань діяльності дипломатичної служби;
- роз'яснення завдань діяльності консульської служби;
- розкриття ролі дипломатичної та консульської служби в сучасних міжнародних відносинах.

- формування у студентів практичних навичок і вмінь розв'язання політико-управлінських, організаційно-правових, інформаційно-аналітичних, кадрових та інших завдань у межах професійного забезпечення діяльності органів державної влади у реалізації зовнішньополітичних інтересів держави;

- вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду організації і функціонування дипломатичної служби, адаптації кращого світового досвіду до умов сучасної України;

–формування професійних якостей дипломатичного службовця з урахуванням світового розвитку і функціонування дипломатичної служби у своїй країні та за кордоном.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- специфіку та понятійно-категоріальний апарат дипломатичної та консульської служби;
- історію зародження та становлення дипломатичної та консульської служби у світі та в Україні;
- національне законодавство та міжнародне право щодо забезпечення й регулювання дипломатичної та консульської служби;
- систему і механізм діяльності Міністерства закордонних справ, його вітчизняних та закордонних підрозділів;
- головні принципи, форми та методи створення і роботи посольств і консульств та визначення критеріїв ефективності їх діяльності;
- основні завдання і функції дипломатичних і консульських установ;
- дипломатичні і консульські імунітети та привілеї;
- форми і принципи діяльності багатосторонньої дипломатії.

Вміти:

- користуватися набутими теоретичними знаннями;
- орієнтуватися в основних положеннях базових міжнародно-правових джерел, що регулюють зовнішні зносини та дипломатичну діяльність;
- підбирати критерії для визначення ефективності роботи посольств і консульств;
- застосовувати техніку ведення дипломатичних переговорів;
- користуватися засобами дипломатичної комунікації;
- готувати документи дипломатичного листування.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ЄКТС.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовний модуль I. Загальна частина. Теорія та історія дипломатії.

Дипломатичні представництва та консульські установи

ТЕМА 1. Дипломатія та міжнародне право. Історичні типи дипломатії.

Розвиток теорії та практики дипломатії.

Дипломатія та дипломатичні відносини: системні поняття. Форми та види дипломатії. Методи і засоби дипломатії. Функції дипломатії. Дипломатична стратегія. Принципи і особливості дипломатії. Національні інтереси держав та глобальні проблеми людства і роль дипломатії в їх розв'язанні. Взаємодія внутрішньої та зовнішньої політики держави. Офіційні (традиційні) різновиди дипломатії. Неофіційні (нетрадиційні) різновиди дипломатії. Багатостороння дипломатія й дипломатія *ad hoc* (спеціальні місії) як особливі види дипломатії.

Джерела дипломатичного і консульського права: Віденська конвенція про дипломатичні зносини (1961), Консульська конвенція (1963), Закон України «Про дипломатичну службу» (2002).

Становлення організованої дипломатії: короткий історичний екскурс. Від міфології до історії: грецький тип дипломатії. Римська та візантійська епоха в історії дипломатії. Італійська дипломатична система. Французький метод та стиль дипломатії. Перехід від старої (абсолютистської) до нової (демократичної) дипломатії. Дипломатія нового часу – від концепції національних амбіцій до концепції спільності міжнародних інтересів. Таємна та відкрита дипломатія. Демократичний контроль зовнішньої політики та його вплив на дипломатичну практику. Основні недоліки та шляхи розвитку демократичної дипломатії.

Основні періоди в розвитку теорії дипломатії. Розвиток теорії дипломатії та міжнародних відносин. Від «теорії племені» до концепції спільності інтересів. Взаємозалежність політичних систем з розвитком теорії й практики дипломатії. Принципи й доктрини в теорії дипломатії. Вплив торгівлі на розвиток дипломатії. Військово-феодална та буржуазна концепції як основні напрями в розвитку теорії дипломатії. Сутність та розбіжність цих концепцій.

ТЕМА 2. Дипломатичне представництво та його міжнародно-правовий статус

Поняття дипломатичного представництва, його функції та завдання. Посол і дипломатичний склад посольства та його структура. Основні напрями й форми роботи 6 дипломатичного представництва. Початок й закінчення дипломатичної та консульської місії. Приміщення диппредставництв за кордоном в країнах перебування та в міжнародних організаціях. Імунітети та привілеї диппредставництва. Обов'язки дипломатів. Торгівельно-економічна та військово-дипломатична місії у складі посольства. Проблеми членів родин та ротації співробітників посольств та їх матеріальне й соціально-медичне забезпечення. Особливості роботи у спеціальних місіях і представництвах міжнародних організацій.

ТЕМА 3. Структура і персонал дипломатичного представництва. Дипломатичні привілеї та імунітети

Дипломатичні співробітники. Кількісний склад посольств згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р. Повноваження глави дипломатичного представництва в країні перебування. Адміністративно-технічний та обслуговуючий персонал. Його компетенція та функції. Внутрішня охорона посольств, її правовий статус.

Поняття дипломатичного корпусу, його функції та склад. Дуаен дипломатичного корпусу. Посол як публічна фігура й посередник. Старшинство дипломатичного корпусу і дипломатів. Порядок акредитації послів та постійних представників та їх сімей. Вручення Вірчих грамот. Класи та ранги дипломатів і консулів. Сучасні вимоги до дипломатів. Імунітети й привілеї дипломатів. Дипломатичний транспорт. Дипломатичні паспорти та дипломатичні картки.

ТЕМА 4. Встановлення консульських відносин. Консульські установи.

Питання визнання держави та встановлення консульських відносин. Міжнародно-правова база встановлення та здійснення консульських відносин. Дипломатичні та консульські відносини: спільне та особливе. Основні умови та

принципи встановлення консульських відносин та відкриття консульських представництв. Правове оформлення домовленості про встановлення консульських відносин. Поняття «консульська установа» та «консул». Консульський Статут України від 2 квітня 1994 року.

Класи консульських установ та найменування глав консульських представництв. Консульський корпус і проблема старшинства. Призначення глави консульської установи. Консульський патент та екзекватура: їх сутність і значення. Порядок призначення і вступу на посаду консульських посадових осіб і співробітників консульства. Структура і персонал консульських представництв. Категорії персоналу. Внутрішня організація та методи роботи консульського представництва. Завершення консульської місії. Порядок відзиву глав консульських представництв.

Основні напрями діяльності консульських установ. Головні консульські функції. Додаткові консульські функції. Випадки виконання консульськими установами дипломатичних функцій. Консульський округ. Засоби виконання консульських функцій. Право на вільні зносини з державою, яку представляє консульська установа (кодовані чи шифровані депеші, поняття «консульська валіза»).

Історія виникнення та формування інституту консульських привілеїв та імунітетів. Основні види привілеїв та імунітетів у сучасній консульській практиці. Привілеї та імунітети консульства як закордонного органу зовнішніх зносин держави. Особисті привілеї та імунітети консульських посадових осіб. Коло осіб, які мають право користуватися консульськими привілеями та імунітетами. Умови та підстави для розповсюдження на консульських посадових осіб дипломатичних привілеїв і імунітетів.

Змістовний модуль II. Дипломатичні відносини за участі міжнародних організацій. Методи дипломатичної комунікації.

ТЕМА 5. Міжнародні організації та їх значення у дипломатичних відносинах

Визначення поняття «міжнародна (міжурядова) організація». Класифікація сучасних міжнародних організацій. Зародження інституту постійних представництв при міжнародних організаціях. Основні функції постійного представництва при міжнародній організації. Віденська конвенція про представництво держав в їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру від 14 березня 1975р. — міжнародно-правова основа діяльності постійних представництв при міжнародних організаціях. Головна відмінність між посольством і постійним представництвом при міжнародній організації. Процедура видачі повноважень главі постійного представництва. Обов'язки держави перебування міжнародної організації до постійних представництв при міжнародних організаціях.

Привілеї та імунітети постійних представництв при міжнародних організаціях. Делегації, які направляються для участі в роботі сесії міжнародних організацій та їх органів — як тимчасові закордонні органи зовнішніх зносин держави. Види таких делегацій: делегації держав-членів, які беруть участь у роботі органів з правом голосу; делегації, які беруть участь в дискусіях без права голосу; делегації, які запрошуються для викладу своїх позицій без участі в обговоренні. Направлення делегацій, правова основа їх діяльності. Склад делегацій, категорії та чисельність їх персоналу. Повноваження делегацій, їх об'єми, порядок надання та реалізації. Призначення глав і членів делегацій. Завдання делегацій і засоби їх виконання (приміщення делегацій, свобода зносин, свобода пересування членів делегацій). Питання про делегації спостерігачів в органах міжнародних організацій.

Поняття і види міжнародних конференцій, нарад, конгресів, симпозіумів тощо, їх роль, місце та значення в сучасній міжнародній, зокрема, дипломатичній практиці. Порядок скликання міжнародних конференцій. Визначення кола держав — учасниць міжнародних нарад і конференцій, правові аспекти їх участі. Перелік питань для обговорення. Порядок відкриття конференції. Прийняття регламенту. Питання про голову конференції. Інститут співголів. Секретаріат конференції та інші її органи. Організаційні форми роботи міжнародних конференцій і нарад. Пленарні засідання та робота комітетів. Відкриті та закриті засідання. Порядок

проведення дебатів. Мова міжнародних конференцій та нарад. Офіційна та робоча мови. Голосування: принципи та види. Сучасні форми прийняття рішень на міжнародних конференціях (правило консенсусу).

ТЕМА 6. Спеціальні місії як форма дипломатії, дипломатичні переговори

Поняття спеціальних місій як одного із суттєвих важелів дипломатичної практики. Історія зародження й розвитку інституту спеціальних місій. Особливості та переваги форми дипломатії, що не потребує наявності дипломатичних чи консульських відносин та взаємовизнання між державами. Зростання ролі та значення спеціальних місій на сучасному етапі. Віденська конвенція про спеціальні місії від 4 грудня 1969 р. — міжнародно-правова основа сучасної дипломатії спеціальних місій.

Класифікація спеціальних місій. Основні види дипломатії спеціальних місій: спеціальні місії з функціями політичного, церемоніального, економічного, технічного характеру. Секретні спеціальні місії. Характерні риси дипломатії спеціальних місій: їх обмежений характер у часі; конкретно-цільовий зміст завдань, що покладаються на спеціальні місії. Угода між державами як підстава для направлення та прийому спеціальної місії, способи досягнення домовленості. Порядок призначення глави і членів персоналу спеціальної місії. Склад спеціальної місії, її повноваження, функції та засоби виконання. Завершення роботи спеціальної місії. Привілеї та імунітети спеціальних місій; їх визначення в національному законодавстві. Окремі види та об'єми привілеїв та імунітетів спеціальних місій як органів зовнішніх зносин держав та особисто членів персоналу спеціальних місій. Визначення кола осіб, які користуються привілеями та імунітетами спеціальних місій.

ТЕМА 7. Методи та засоби дипломатичної комунікації

Головні принципи та правила усного дипломатичного спілкування. Культура мови. Вміння логічно викладати думку. Здатність слухати співрозмовника та

переконувати його в раціональності ваших поглядів. Нюанси усного дипломатичного спілкування. Значення акценту. Телефонна розмова.

Поняття і зміст письмових актів дипломатії. Порядок їх складання, оформлення та відправки. Мова дипломатичних документів. Протокольні формули. Категорії дипломатичних документів. Дипломатична кореспонденція як базова форма дипломатії, її сутність та значення.

Основні види документів дипломатичної кореспонденції. Особистий лист. Офіційний лист. Вербальна нота. Циркулярна нота. Спільна (колективна) нота. Вимоги до складання вербальної ноти. Меморандум. Пам'ятна записка. «*Nonpaper*» (не існуючий папір).

ТЕМА 8. Україна як учасник міжнародних зносин

Становлення української дипломатії: історичний експурс.
Відомі українські дипломати сучасності. Правові засади здійснення зовнішніх зносин. Внутрішньодержавна організація та діяльність органів влади в галузі зовнішніх зносин (Верховна Рада, Президент, Кабінет міністрів, МЗС та інші міністерства й відомства).

Основні напрями, пріоритети і завдання зовнішньої політики України. Механізм здійснення зовнішньої політики. Іноземні дипломатичні та консульські служби в Україні та їх акредитація, класифікація та принципи розміщення. Україна й міжнародні організації. Членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях (ЮНЕСКО, МАГАТЕ, ВООЗ, СОТ, МБРР, МВФ, ВБ, ОБСЄ, СНД та інших). Партнерство з НАТО та ЄС.

Рекомендована література та джерела для опрацювання

Базова

1. Вуд Дж. Дипломатический церемониал и протокол. / Дж. Вуд, Ж. Серре. — 2-е изд. испр. и доп. — М.: Международные отношения, 2003. — 416 с.
2. Галушко В. П. Діловий протокол та ведення переговорів: Навчальний посібник / В. П. Галушко. — Вінниця: Нова книга, 2002. — 266 с.
3. Гуменюк Б. І. Дипломатична служба: правове регулювання. — Навч. посібник / Б. І. Гуменюк — К.: Либідь, 2007. — 224 с.
4. Дипломатическая служба: Учебное пособие / Под ред. А. В. Торкунова. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. — 688 с.
5. Калашник Г. М. Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету: Навчальний посібник / Г. М. Калашник — К.: Знання, 2007. — 143 с.
6. Кузьмин Э. Л. Дипломатическое и деловое общение: правила игры / Э. Л. Кузьмин. — М.: НОРМА, 2005. — 304 с.
7. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право: навчальний посібник / М. З. Мальський [та інші.]. — К.: Знання, 2010. — 464 с.
8. Попов В. И. Современная дипломатия: теория и практика. Дипломатия-наука и искусство: курс лекций / В. И. Попов. — 2-е изд., доп. — М.: Международные отношения, 2003. — 576 с.
9. Право зовнішніх зносин. Збірник документів / Упорядники: Ю. В. Алданов, І. М. Забара, В. І. Резніченко. — К., 2003. — 784 с.
10. Резніченко В. І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного, ділового протоколу та етикету / В. І. Резніченко, І. Л. Михно. — К.: УНВЦ «Рідна мова», 2003. — 266 с.
11. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет : підручник / О. П. Сагайдак. — К.: Знання, 2010. — 398 с.
12. Сардачук П. Д. Дипломатичне. представництво: організація і форми роботи: Навчальний посібник / П. Д. Сардачук, О. П. Кулик. — 2-ге вид. — К., 2008. — 176 с.
13. Снітинський В. В. Діловий етикет у міжнародному бізнесі: навчальний

посібник / В. В. Снітинський, Н. Б. Завальницька, О. О. Брух. — Львів: Магнолія, 2009. — 300 с.

14. Ткач Д. І. Дипломатичний протокол та етикет: навчально-методичний комплекс дисципліни / Д. І. Ткач. — К.: Університет економіки та права «КРОК», 2010. — 30 с.

15. Український дипломатичний словник / За ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. — К.: Знання, 2011. — 495 с.

16. Фельтхэм Р. Дж. Настольная книга дипломата / Р. Дж. Фельтхэм. — 4-е изд. — Минск: Новое знание, 2004. — 304 с.

17. Шинкаренко Т. І. Дипломатичний протокол та етикет: Навчальний посібник / Т. І. Шинкаренко. — К.: Знання, 2007. — 296 с.

18. Чугаєнко Ю. О. Дипломатичний і міжнародний протокол та етикет: навчальний посібник / Ю. О. Чугаєнко. — К.: Національна академія управління, 2011. — 162 с.

Допоміжна

1. Афанасьев І. А. Діловий етикет / І. А. Афанасьев — К.: Альтерпрес, 2001. — 352 с.

2. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан — К.: Рідна мова, 1998. — 186 с.

3. Богучарский Е. М.

Некоторые вопросы становления дипломатии арабских государств (вторая половина XX — начало XXI вв.) / Е. М. Богучарский // Мировая экономика и международные отношения. — 2009. — № 1. — С. 77-83.

4. Виноградов В. М. Дипломатия: люди и события. Из записок посла / В. М. Виноградов — М.: РОССПЭН, 1998. — 496 с.

5. Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби / Б. І. Гуменюк. — К.: Либідь, 1998. — 244 с.

6. Зонова Т. В. Коммуникативные технологии в публичной дипломатии / Т. В. Зонова // Психология общения. Энциклопедический словарь. — М.: Когито-Центр, 2011. — 344 с.

7. Кинцанс В. П. Дипломатический протокол / В. П. Кинцас — Рига: Латв.

ун-т., 1992. — 91 с.

8. Козлов В. А. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів понтифікату Іоанна Павла II: монографія / В. А. Козлов. — Вінниця : Книга-Вега, 2008. — 192 с.

9. Крылов С. А. Многосторонняя дипломатия латиноамериканских государств / С. А. Крылов // Вестник МГИМО (У). — 2009. — № 6. — С. 38–46.

10. Резніченко В. І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного і ділового протоколу та етикету / В. І. Резніченко — К.: Рідна мова, 2003. — 478 с.

11. Романов М. В. Справочник по этикету для бизнесменов, туристов и отправляющихся в гости за рубеж / М. В. Романов. — К.: Либра, 1994. — 128 с.

12. Руденко Г. М. Основы дипломатического протокола / Г. М. Руденко — К.: Бліц-Інформ, 1999. — 178 с.

13. Селянинов О. П. Дипломатические отношения государств: Принципы, формы и методы / О. П. Селянинов. — М., 2004. — 176 с.

14. Терехов В. П. Гендерный фактор в политике и дипломатии / В. П. Терехов // Международные процессы. — 2010. — № 2. — С. 94–100.

15. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.: Знання України, 2004. — 760с.

16. Ціватий В. Г. Європейська та українська дипломатична практика і протокол доби раннього Нового часу: типові і особливі // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К., 2001. — Вип. 5. — С. 266–271.

17. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування: Навчальний посібник. / Т. К. Чмут. — К.: Вікар, 2002. — 223 с.

Інформаційні ресурси

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини. 18 квітня 1961 р. [Електронний ресурс] // Інформаційно-довідковий бюлетень консульських зносин. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_048

2. Віденська конвенція про консульські зносини. 24 квітня 1963 р. [Електронний ресурс] // Інформаційно-довідковий бюлетень консульських зносин. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_047

3. Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру. 14 березня 1975 р. [Електронний ресурс] // Інформаційно-довідковий бюлетень консульських зносин. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_254

4. Дипломатичний протокол та етикет: Навчальний посібник [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека. — Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-4123.html>

5. Зонова Т. В. Парадипломатияевропейскихрегионов [Електронний ресурс] / Т. В. Зонова // Вся Європа. — 2011. — №4 (43). — Режим доступу: <http://www.amberbridge.org/article?id=106>.

6. Положення про дипломатичне представництво України за кордоном. [Електронний ресурс] // Розпорядження Президента України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=166%2F92-%F0%EF>

7. Положення про Державний Протокол та Церемоніал України. Указ Президента України від 22 серпня 2002 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=746%2F2002

8. Про Положення про Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс] // Розпорядження Президента України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/381/2011>

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання усне опитування, письмове експрес — опитування, розв'язання задач, виконання тестів, складання блок-схем і таблиць.